

Література

1. Бизина В.Г. Из истории украинской почты (К 225-летию Киевского почтамта). – К.: [Б.в.], 2000. – 91 с.
2. Гурлянд И.Я. Ямская гоньба в Московском государстве до конца XVII века. – Ярославль: Типография Губернского Правления, 1900. – 339 с.
3. Дроздовский А. История Одесской почты // Есть город у моря. Краеведческий сборник / Сост.: Ю.А.Гаврилов, Е.М.Голубовский. – Одесса: Маяк, 1990. – С.148–157.
4. Материалы по истории связи в России XVIII – начало XX вв. Обзор документальных материалов / Под ред. Н.А.Мальцевой. – Ленинград: Главполитграфпром СССР, 1966. – 335 с.
5. Мухін В., Мороз В., Дюков П., Іванов В., Юрій В. Від гінця до Інтернету. Нариси з історії української пошти. – К.: [Б.в.], 2002. – 327 с.
6. Шедлинг М. Очерки по истории мировой почты. – М.: Библиотека журнала "Жизнь и техника связи", 1926. – Ч. 2: Русская почта с древних времён до начала XIX века. – 255 с.

Н.П.Клименко

Іван Крип'якевич: культурно-просвітницька діяльність на Волині та Холмщині під час Першої світової війни

Ім'я академіка Івана Крип'якевича добре відоме і науковій громадськості і широким колам читачів як автора численних праць, присвячених різним періодам історії України. Однак маловідомим залишається його громадська робота в роки Першої світової війни, яка була нерозривно пов'язана з його освітньою та культурно-просвітницькою діяльністю.

Метою даної студії є дослідження громадської діяльності Івана Крип'якевича в роки Першої світової війни. Цей етап у житті ученого характеризується його активною участю в СВУ та його відділенню – Бюро культурної допомоги, метою якого була розбудова українського шкільництва на Волині та культурно-освітня праця серед населення зайнятих земель.

Зазначений період громадської діяльності Івана Крип'якевича, як власне і вся його біографія, вже тривалий час є предметом історіографічних досліджень.

У монографічних працях сучасних учених постать І.Крип'якевича як громадського діяча під час Першої світової війни

розглядається в контексті інших проблем історичної науки. Зокрема, І.Патера, Б.Савчука, О.Рубльова, М.Лазаровича.

Деякі аспекти діяльності І.Крип'якевича на Волині висвітлюються в дисертації Каліщук О. про роль галицької інтелігенції в національно-культурному відродженні українців Волині (1914–1918 рр.).

Важливим джерелом для вивчення громадської діяльності під час Першої світової війни І.Крип'якевича є його праці даного періоду опубліковані силами СВУ [1] та на сторінках тогочасних часописів, таких як "Вісник Союзу визволення України", "Свобода", "Українське слово", "Діло" тощо.

Перша світова війна була величезною трагедією для людства, а для України вона мала подвійний трагічний зміст. Разом з тим це був той чинник, який розбудив до життя національну свідомість українського народу.

В екстремальних умовах воєнної доби Іван Крип'якевич як яскравий представник національно-патріотичних сил України активно включається в діяльність Союзу Визволення України для організації шкільництва на Волині, налагодження культурно-освітнього життя в північно-західних землях. І це невипадково, адже він не міг перебувати обабіч суспільно-політичного життя, яке давало можливість національно-політичного визволення українського народу.

До складу СВУ входили відомі українські громадсько-політичні діячі, в т.ч. й І.Крип'якевич [2, арк. 5], яких об'єднувала основна мета – самостійність України. Іван Петрович був не тільки істориком, учителем, а й свідомим українським громадянином, який використовував будь-яку можливість для роботи серед якнайширших кіл українства, тим більше, що він мав чималий досвід суспільної діяльності, працюючи в таких громадських організаціях рідного краю як "Просвіта", "Рідна школа" тощо.

Як і багато інших представників галицької інтелігенції, Іван Крип'якевич з надією поставився до опанування теренів підросійської України австрійським та німецьким військом. "По довгих роках розлуки тепер знова лучаться в одно всі землі давньої української держави. Побіч Галичини стають її сестри Володимирська земля і Холмщина. Перед народом отвираються нові дороги, нові надії. Серце кожного українця радується тими подіями" [3, с. 28], – писав тоді І.Крип'якевич.

СВУ самостійно та разом із Загальною Українською Радою, створеною 5 травня 1915 р., спрямував усі свої зусилля на забезпечення розвитку національного життя на окупованих землях. З цією метою в серпні 1915 р. у Львові було засноване Бюро культурної допомоги для українського населення окупованих областей [4, с. 230], яке підпорядковувалося вищезгаданим організаціям. 1 квітня 1916 р. А.Жук повідомляв Президію Союзу Визволення України у Відні: "Отсим маємо частъ донести, що у Львові зав'язалось "Бюро культурної помочи" для української людності окупованих областей, яке покликало собі за задачу полагоджуванне всіх практичних справ получених з заспокоєнем культурних потреб української людності Холмщини і Волині а спеціально з організацією в тих краях українського шкільництва та збирання фондів на сі цілі. Бюро буде вести свої справи з порозумінням з Загальною Українською Радою, СВУ. У Львові закладає Іван Крип'якевич [5, арк. 43].

У листі до члена СВУ Володимира Дорошенка Іван Крип'якевич писав: "Охотно приступаю до організації СВУ. Я навіть вже зайняв собі терен роботи, що Вам стане в пригоді. Студіюю Холмщину – першу визволену українську землю. Про се напишу Вам для Вістника статтю або ряд статей. Тимчасово, щоб ширити знання, подаю постійно до Українського Слова статейку "З географії визволеної України". Тепер зладив я меморіал в справі Холмщини, посилаю його..." [2, арк. 4–7]. У ньому Іван Крип'якевич детально описує не тільки становища Холмщини перед війною, а й також визначає основні напрями організації краю, де він особливу роль приділяв українізації. "Щоб підняти значення українців треба: 1) щоби українці знайшли опіку і підмогу в державній власті; 2) утворити українську церкву; 3) увести українську школу і організації" [6, арк. 12].

Для організації шкільництва, наголошував Іван Крип'якевич, необхідно було підготувати учительські кадри, заснувати зразкові народні школи в "головних містах і свідомих селах", видати своєчасно українські підручники для холмських шкіл, забезпечити шкільними приладами, організувати бібліотеки для молоді. Першочерговим було питання підготовки українських учителів з холмських сил. Іван Петрович підкреслював, що "для цього треба утворити в різних містах Холмщини короткі (2–3 місячні) курси української мови, історії, географії, літератури, термінології та

інших предметів науки в отриманні з історією і географією Австрії" [6, арк. 18].

Окремий розділ був присвячений просвітнім організаціям. Головним завданням у цьому напрямі було відновлення холмських "Просвіт" та інших товариств на давніх статутах.

Особливу увагу звертав Іван Петрович на пресу і видавництво як орган, який би вів популярну освітньо-національну роботу в Холмщині, наголошуючи на першочерговості таких видань, як: історично-описові про Холмщину, агітаційні листки, інформаційні видання про Галичину і західноукраїнський рух, інформації для війська і влади Холмщини. "Свідомість про вартість Холмщини для України треба ширити в нашій суспільності і не допускати думок про "меншовартість" сеї землі", – писав він [6, арк. 15]. З цією метою І.Крип'якевич видав ряд публікацій про Холмщину і Волинь [7, с. 96]. "Про історію цих земель і їх потреби написав я багато статей в "Українському Слові і Ділі", – згадував І.Крип'якевич [8, с. 97].

Він розумів, що популяризація правдивої історії власного народу допоможе йому швидше усвідомити свої сили та шляхи, якими можна було б досягти людського існування та гідного місця в історії.

У листі до В.Дорошенка Іван Крип'якевич наголошує на необхідності вислати в Холмщину свідому, знаючу цей терен людину, яка була б представником Холмщини в СБУ. Він звертав увагу на необхідність відправити до Холмщини "експедицію для розслідів" (двох або декілька осіб) для зібрання таких важливих матеріалів, як: національні та релігійні відносини, історію Холмщини, шкільництво, устрій. Крім того, "експедитори" повинні були розповсюдити інформацію про Галичину, Холмщину, унію, а також приготувати опорні пункти для національної преси [6, арк. 17].

Іван Крип'якевич виявив себе блискучим організатором та координатором освітньо-культурної праці на зайнятих землях, ставши головою Бюро культурної допомоги. "В сей час проби і досвіду отвиряється також важний обов'язок для нас, галицьких українців. Обов'язок – не лише спочувати плятонічно заходам наших земляків на Волині, не тільки тішитися їх успіхами, – але також допомогти їм у сій тяжкій хвилині", – писав він [9, с. 104]. На думку Дмитра Вітовського, молодий історик Іван Крип'якевич був "одиноким людиною, що волинськими справами серйозно займається" [10, с. 213].

Бюро культурної допомоги поставило собі за мету відновлення культурно-національного життя на зайнятих територіях, піднесення національної свідомості, прискорення процесу національного відродження.

У доповідній записці "Українське шкільництво в окупованих австрійських округах Холмської губернії" Іван Крип'якевич інформує СВУ про стан шкільництва в Холмі та його потреби, підкреслюючи, що організація українського шкільництва на зайнятих землях має велику вагу для національного розвитку українського народу. Школа, на його думку, повинна відігравати пріоритетну роль. По-перше, з політичних мотивів як доказ про культурний розвиток українців в Австро-Угорщині іншим українським землям, які перебували під російським пануванням, по-друге, з педагогічних мотивів, пов'язаних із вживанням кириличного письма [6, арк. 44–45].

Щодо організації шкільництва в занятих землях утворилися у Львові дві Організації: "Шкільна комісія" при "Учительській Громаді", яка готувала теоретичні основи для шкільництва і "Бюро культурної допомоги для українського населення зайнятих земель", яке займалося організаційними справами [12, с. 116–121]. Зокрема, проводила переговори з представником військової та цивільної влади щодо відкриття шкіл, комплектування вчительського складу.

Виступаючи на засіданні учительської громади у Львові з доповіддю "Шкільництво в окупованих землях російської України", Іван Крип'якевич визначив основні напрями роботи галицького учительства. Першочерговим завданням було складання програми діяльності, яка б включала, як організацію народних шкіл, гімназій, так і добір учительських кадрів. Особлива увага приділялась навчальним програмам. І це не випадково, адже галицькі програми потребували адаптації у зв'язку з переходом молоді від російської школи до української. [6, арк. 46–48].

Завдяки енергійній та систематичній праці Бюро в окупованих повітах Волині й Полісся вдалося організувати десятки українських народних шкіл. "Початки справи не були легкі. Коли російські війська уступали з Холмщини і Волині забрали з собою звіттам майже всю інтелігенцію, що більше, насильно евакуювали значну часть сільського населення. Всіх тих людей, що вели давніше провід в українським національним життю, тепер не стало, а загал був перестрашений і згноблений війною, так що не мав ні відвага ні сили до якої-небудь праці на національним полі" [13, с. 117].

Іван Крип'якевич використовував усяку можливість для сприяння організації шкільництва, культурно-просвітньої роботи в Холмщині. Дізнавшись про перебування у Львові шкільного інспектора Холмщини Вана, він намагається різними способами отримати інформацію щодо становища шкільництва в цьому краї. У зв'язку з цим Іван Крип'якевич, звертаючись у листі до В.Барвінського, просить його організувати зустріч шкільного інспектора Вана з П.Гофратом для отримання інформації щодо українських справ в Холмщині [14, арк. 1–2].

Незважаючи на старання СВУ та Бюро культурної допомоги, відновити у Холмщині українське життя не дали бажаного результату. "На Холмщині наше шкільництво, на жаль, не знайшло місця. Організацією шкіл займалися там виключно влади, але посади окружних інспекторів обсаджено поляками і до ведення шкіл притягнуто учителів поляків. На цілій Холмщині зорганізовано дотепер коло 600 шкіл, але української нема ні одної" [12, арк. 116–121].

У січні 1916 р. група мешканців Холму подала клопотання про заснування в місті української школи, яку так і не відкрили. Бюро культурної допомоги радило жителям Холмщини добиватися дозволу щодо заснування приватних українських шкіл та зобов'язувалося скеровувати туди вчителів і надсилати підручники. У зверненні до учителів І.Крип'якевич писав: "Щоб улекшити Вам роботу, ми готові вислати Вам букварі й інші шкільні прилади. Просимо подати яке число Вам потрібне" [5, арк. 101].

Не тільки організація українського шкільництва а й будь-які культурно-освітні заходи на Холмщині не підтримувались австрійською владою. 7 жовтня 1915 р. Союз звернувся до австрійських військових властей за дозволом видавати українську газету в Ковелі або Холмі. До складу редакції мав увійти і І.Крип'якевич. Однак відповідь була однозначною: "...з точки зору місцевих політичних обережностей видання українців ніяк не відповідає політичним інтересам..." [10, с. 210].

І.Крип'якевич, розробив для Українських Січових Стрільців, які почали налаштовувати українське шкільництво на Волині спеціальну анкету. У ній детально перераховувались питання які допоможуть Січовим Стрільцям у проведенні культурно-просвітньої праці. На їх основі стрільці робили також різноманітні статистичні дослідження щодо майнового стану сіл, національного і релігійні життя, діяльності читалень, товариств "Сільський

господар" [16, 108–109] тощо. Особливо наголошувалося на проблемі заснування українських шкіл, підкреслювалося, що насамперед потрібно "заложити шкільний комітет з трьох найсвідоміших людей, найліпше, як самі зголосяться, і написати подання до окружної команди про школу з українською мовою викладання та німецькою як предметом науки. Подань якнайбільше, щоби упередити поляків" [17, арк. 96].

Усвідомлюючи необхідність ідейного зміцнення стрілецької молоді, яка готувалась до майбутньої просвітньої праці, І.Крип'якевич видав силами СВУ брошуру "Українське військо. Короткий історичний нарис", яка складалася з 4 розділів, та була широко ілюстрована. У Віснику СВУ зазначалось: "Змістом сеї гарно й легко написаної книжечки є коротка історія українського війська від найдавніших часів до XIX в. включно. І зміст книжки і її ілюстраційний бік запевнюють книжечці як найширше розповсюдження. А вже повинна вона найти ся в руках кожного члена Українського Січового Стрільця й кожного вояка – Українця загалом" [18, с. 209].

Січові Стрільці, об'їжджаючи волинські села, крім вербувкової акції, проводили освітню роботу, виступали перед місцевим населенням, поширювали книжки, газети, засновували школи.

Бюро культурної допомоги на чолі з І.Крип'якевичем було справжнім координаційним центром щодо проведення національної, культурно-освітньої роботи на визволених землях. Воно вело постійне листування з учителями, січовими стрільцями, місцевими жителями, галичанами, в якому вирішувалися всі важливі справи – від організації шкільництва та забезпечення його учительськими кадрами, шкільними приладами, до становища українців на зайнятих землях.

Так, у звіті про початки роботи, сотник Дмитро Вітовський повідомляв Івана Крип'якевича про те, що в місцевостях північних і південно-східних частин округу Ковель, які він відвідав, переважно живуть українці. Однак, з сумом зазначав, що вони найменш національно свідомі і потребують опіки та просвіти [20, арк. 18].

Про інтенсивність роботи січовиків щодо організації шкільництва свідчить той факт, що один тільки Дмитро Вітовський за місяць об'їздив понад тридцять сіл [23, арк. 1–24 зв.]. У листі до Івана Крип'якевича він писав: "Маю дозвіл на утворення і зорганізоване 11 (одинадцяти) шкіл з українською викладовою мовою. Всюди є доволі гарні будинки; часом навіть дуже гарні. В самім Ковелі є жидівська школа, закладається польська. Усіх

українських дітей тільки 6, отже нічого не можу зробити" [20, арк. 21–22].

Чимало листів з Ковельського округу приходило в Бюро культурної допомоги з проханням вислати підручники, шкільні приладдя та готівку. Іван Крип'якевич використовував усі можливості для задоволення цих потреб. Крім того, він складав вказівки для українських січовиків, що стосувалися організації української справи, комплектування шкіл учителями, забезпечення їх платнею. У листі до сотника Дмитра Вітовського він пише: "Висилаю на прохання Романюка який просив для народу 3–4 шкільні бібліотеки, Палащуку – 200 букварів, 250 читанок, 300 рахункових книжок, 100 буковинських букварів, методичних диктантів, допоміжних книжок, книжечок для народу" [5, арк. 88–89]. У той же час, з метою упорядкування виплат на різноманітні потреби, Іван Крип'якевич зазначав про необхідність замовлень для цілого округу, за підписом двох осіб з печаткою організації. Для цього він просив подати склад шкільної комісії Ковельського округу та прізвище особи, яка буде замовляти книжки [5, арк. 88–89].

Для заснування і утримання народних шкіл потрібні були значні кошти, тому СВУ і Бюро культурної допомоги зверталось до українського громадянства із закликом про пожертвування на волинські школи. З цією метою Андрій Жук звернувся до адміністрації "Діла", "Українського слова", "Свободи", "Шляхів" із проханням розмістити таку інформацію на сторінках часописів: "Просимо всі жертви грошові призначені на українські школи в Холмщині і Волині і взагалі на культурні потреби тамтешньої української людності передавати директорові Іванові Крип'якевичу управителеві "Бюра культурної помочи для української людності окупованих областей" [5, арк. 45].

З метою істотної допомоги волинському шкільництву Іван Крип'якевич особисто звертався до галичан в періодичній пресі із закликом пожертвувань для волинян "Хто не зложив дотепер своєї лепти, нехай поспішає, бо потреби великі і вся праця опирався тільки на приватних фондах. Галичина повинна ділом показати поміч своїй найближчій сестрі Волині, з якою жила разом за часів Романів і Данилів, і надіємося того твердо, – житиме відтепер нерозлучно!" [12, с. 116–121].

Значна допомога волинському шкільництву надходила з Галичини від Бюро культурної допомоги і особисто від І. Крип'якевича [23, с. 600]. Майже в кожному номері тодішніх західноукра-

їнських газет за 1916–1918 рр. публікувалися списки жертводавців на волинські школи. Пожертви йшли як у вигляді грошей, так і підручників, навчального приладдя [24, с. 4].

Одним із пріоритетних завдань Бюро було укомплектування шкіл учительськими кадрами. І.Крип'якевич як голова Бюро культурної допомоги для українського населення окупованих земель звертався до українців з інформацією про наявність вакантних місць: "Учительські посади з публічним характером є отворені в слідуючих українських повітах Холмщини: Томашів, Грубешів, Холм, Білоград, Замостє. На Волині, в окрузі Ковель, Володимир, Луцьк є лише приватні посади, яких евіденцію має Бюро Культурної помочі. З сих приватних посад повинні користувати передусім учителі, що не мають ніякої посади в Галичині; першенство мають мущини" [25, арк. 11].

Досить складним було питання щодо роботи галицьких вчителів через паспортну систему та пріоритетний попит щодо вчителів-чоловіків. Потреба була настільки великою, що було вирішено шукати учителів серед місцевого населення. Для того, щоб ознайомити їх із системою та методикою галицької науки, практикувалися короткі курси. Окрім власне методики, вивчали українську історію, географію, народні пісні, а також практикувалися в школі [26, с. 7–11].

Час від часу січові стрільці повідомляли Бюро про надходження фінансових коштів та їх використання на організацію шкіл у Володимирі-Волинському [27, арк. 37].

Багато листів надходило з проханням надіслати підручники, зошити та інше шкільне приладдя. Зважаючи на те, що діти мали велике прагнення до науки, значний попит був на підручники з математики, коротку історію України Грушевського, карту Європи та України, Кобзар, таблицю князів, олівці, зошити тощо [5, арк. 94–96].

На поч. 1916 р. відкрилась перша українська школа в Луцьку, про що було повідомлено Бюро. Разом з тим були викладені певні потреби, які зазначалися в листі до І.Крип'якевича. "В Луцьку відкривається окрема школа українських дітей з українською викладовою мовою. Українське населення з вдячністю прийняло вістку про застнованне українських шкіл, і в самому місті знайшлося 97 українських дітей" [28, арк. 7].

Про інтенсивність роботи Бюро щодо забезпечення підручниками свідчить той факт, що деякі школи повідомляли про

достатнє укомплектування їх підручниками. "Книжечок до науки вже не треба висилати, бо діти закупили в книгарні Тов. Шевченка у Львові. Населення цікавиться мовою і тішиться, що в однім році діти вивчилися читати, писати, числити та красні пісні співати" [5, арк. 128].

Так, тільки від 1 лютого до 31 грудня 1916 р. у Галичині було зібрано понад 32 000 крон для відкриття шкіл на Волині. За перших півроку туди було відправлено більше 3000 підручників і близько 1000 книг для бібліотек [26, с. 20].

Листування І.Крип'якевича з УПТ свідчить про те, що жодне питання шкільного життя не обходилося без допомоги та порад зі Львова. У листі до І.Крип'якевича Л.Макарушка просить допомоги у "Хвального Комітетета щодо забезпечення учительськими кадрами та шкільними приладами 6 сіл Володимира-Волинського [29, арк.11].

З метою комплектування шкільних бібліотек та придбання різноманітної літератури для культурно-освітньої роботи на Волині, Бюро культурної допомоги активно закупляло книги та друки в УПТ.

Про вклад Бюро культурної допомоги в розбудову шкільництва свідчить лист Савини Сидорович, учительки та Голови управи товариства Українська учительська громада: "Управа Товариства українського учительства, громада на Волині висловлює Хвальному Бюрові Культурної Допомоги в імені членів товариства, що працюють в українських школах і удержуваних Бюром – найвищу подяку за дбайливість, з якою Хвальне Бюро Культурної Допомоги вкладає у відносини, серед яких живе учительство на Волині, та за мататеріальну поміч, яку йому несе" [5, арк. 138].

Систематизуючи дані, які надходили в Бюро щодо організації українських шкіл, Іван Крип'якевич зазначав, що "на кінець лютого 1917 р. на Волині працювало 38 шкіл, в яких викладало 45 учителів і навчалось 2164 учні" [30, с. 2].

Крім організації шкільництва та культурно-просвітньої діяльності на Волині, особливу увагу Бюро Культурної Помочі приділяло і національному освідомленню полонених українців, висилаючи їм необхідну освітню літературу. На ім'я Івана Крип'якевича як голови Бюро культурної допомоги приходило чимало листів з таким змістом: "...з "Діла" я довідався, що у Львові повстав Комітет СВУ для помочі землякам з російської України в Галичині, то сію

карткою звертаюсь до шановної інституції з проханням чи не знайдете можливостей прислати хоч трохи Українських книжок у Ковель для тутешніх полонених українців до сього можу додати ще книжки бажано мати популярно-історичні і життєписи і значення наших письменників і гетьманів, взагалі таких щоб освідомити трохи несвідомих земляків наших" [5, арк. 17].

Таким чином, громадська діяльність Івана Крип'якевича в роки Першої світової війни була спрямована, передусім, на піднесення його культурного і освітнього рівня. В екстремальних умовах воєнної доби Іван Крип'якевич активно включається в Союз Визволення України та його структурну одиницю – Бюро культурної допомоги для налагодження культурно-освітнього життя в північно-західних землях.

Основними формами роботи Івана Крип'якевича як голови Бюро культурної допомоги були: участь та керівництво у роботі із заснування шкільництва на Волині та збирання фондів на їх утримання; поширення книг серед народу; опіка та надання методичної допомоги учителям, січовим стрільцям, полоненим українцям; популяризація історії України; створення нових центрів культури і просвіти.

Література

1. І.Крип'якевич. Холмщина, Львів: Видання Союзу України. – 1915. – 32 с.; Українське військо: Короткий історичний нарис; Пам'яткова книжка Союзу визволення України і календар на 1917 рік. – Відень 1916–1917. – С. 224–243; Українське військо. – Відень: СВУ, 1916. – 22 с.
2. ЦДАВОУ, ф. 4405, оп.1, спр. 65, арк. 5.
3. На визволених землях // Свобода. – 1915. – 28 жовтня.
4. Вістник Союзу визволення України. – 1916. – №27–28. – С. 230.
5. ЦДІА України у Львові, ф. 395, оп. 1, спр. 18, арк. 43.
6. ЦДІА України у Львові, ф. 395, оп. 1, спр. 4, арк. 12.
7. Гарат Р.М. Коцур А.П., Коцур В.П. Діяльність товариства "Просвіта" в Галичині (1868–1921). – Переяслав-Хмельницький: Книги-XXI, 2005. – 168 с. – С. 96.
8. І.Крип'якевич. Спогади (Автобіографія) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Інститут Українознавства НАН України. – Львів, 2001. – С. 97.
9. Крип'якевич І.П. Для Холмщини і Волині // Діло. – 1916. – 11 квітня. – № 104.
10. Заброварний Б., Бернадський Б. Роль Українських Січових Стрільців у культурно-освітньому відродженні на Волині в роки Першої світової війни // Минуле і сучасне Волині: Олександр

Цинкаловський і край: Матеріали ІХ наук, іст.-краєзн. міжнар. конференції 20–23 січня 1998. – Луцьк, 1998. – С. 213.

11. ЦДІА України у Львові, ф. 395, оп. 1, спр. 14, арк. 56–57.
12. Календар Т-ва "Просвіта" на 1917 р. – Львів, 1917. – С. 116–121.
13. Крип'якевич І. Українські школи на Волині // Календар Т-ва "Просвіта" на 1917 р. – Львів, 1917. – С. 117.
14. ЛНБВ, відділ рукописів, ф. 9, № Барв. 1523/п 102, арк. 1–2.
15. Патер Іван. Союз Визволення України: проблеми державності і соборності / Інститут Українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2000. – С. 210.
16. Українські Січові Стрільці 1914–1920 / За ред. Б. Гнаткевича. – Репринт. відтворення з вид. 1935 р. – Львів: Слово, 1991. – 160 с. – С. 108–109.
17. ЦДІА України у Львові, ф. 395, оп. 1, спр. 14, арк. 96.
18. Вісник СВУ. – Відень, 1916. – 26 березня. – Ч. 85–86. – С. 209.
19. ЦДІА України у Львові, ф. 395, оп. 1, спр. 8, арк. 14.
20. ЦДІА України у Львові, ф. 395, оп. 1, спр. 10, арк. 18.
21. Діло. – 1917. – 28 березня.
22. ЦДАВОВУ України, ф. 4465 т., оп. 1, спр. 306, арк. 1–24 зв.
23. Вісник СВУ. – Відень, 1916. – 10 вересня. – Ч. 115. – С. 600.
24. Діло. – 1917. – 4 квітня.
25. Ф. 395, оп. 1, спр. 13, арк. 11.
26. Крип'якевич І. УСС у Володимирі 1916–1917 // Літопис Червоної Калини. – 1932. – №2. – С. 7–11.
27. ЦДІА України у Львові, ф. 395, оп. 1, спр. 6, арк. 37.
28. ЦДІА України у Львові, ф. 395, оп. 1, спр. 11, арк. 7.
29. ЦДІА України у Львові, ф. 395, оп. 1, спр. 12, арк. 11.
30. Українське шкільництво на Волині (Комунікат Бюро Культурної Помочі) // Діло. – 1917. – Ч. 52. – С. 2.

О.Л.Іванюк

"Подільські губернські відомості" про підготовку до проведення загальноросійського перепису населення 1897 р.

Мета статті полягає у з'ясуванні повноти й об'єктивності висвітлення губернською пресою підготовки першого загальноросійського перепису населення. Складність дослідження питання полягає у недостатній кількості джерел, які збереглися, розпо-рошеності їх по сховищах бібліотек України. Матеріали, які містяться на шпальтах губернських відомостей є розрізненими і такими, що не розглядають підготовку загальноросійського перепису населення 1897 р. у хронологічній послідовності. Проте